

MATEMATIKA NA VŠB V PŘÍBRAMSKÉM OBDOBÍ (1895–1945)

Jan Kotůlek

Katedra matematiky a deskriptivní geometrie, VŠB-TU Ostrava
17. listopadu, 708 33 Ostrava-Poruba
E-mail : jan.kotulek@vsb.cz

Abstrakt: Výuka matematiky má na VŠB více než stoletou tradici. V tomto příspěvku analyzujeme snahy o zavedení výuky matematiky v Příbrami v kontextu přerodu školy z montánního učiliště na technickou vysokou školu. Velkou pozornost věnujeme pozadí politických událostí ovlivňujících jak chod školy, tak životy jejich zaměstnanců. Dále sledujeme především vývoj struktury stolic (kateder) a jejich personální obsazení, a to včetně příbuzných teoretických oborů, zejména fyziky a deskriptivní geometrie a neopomeneme připomenout významné osobnosti z řad jejich profesorů, zejména Josefa Theurera a Františka Čuříka.

Abstract: In this paper we analyze the process of incorporating mathematics into curricula of mining and metallurgy. We study it in the context of transformation from the old practical school into modern technical university. We also describe changes in the structure of chairs (departments), including related chairs for theoretical subjects, namely the chairs of physics and descriptive geometry and we focus on their eminent professors Josef Theurer and František Čuřík. We stress the political background involved in changes in the smooth running of VŠB and life of its employees.

1. Úvod

Od založení v roce 1849 zmítaly příbramskou báňskou školou¹ neustálé existenční problémy způsobené především soupeřením se sesterskou školou ve štýrském Leobenu. Bylo nutné projevit obrovskou trpělivost a vyjednávací talent, než se podařilo vybudovat plnohodnotnou technickou vysokou školu.

Jakmile se škola, etablovala, vypluly na povrch do té doby latentní národnostní spory. Profesorský sbor v čele s profesorem matematiky a fyziky Josefem Theurerem musel čelit snahám o přeložení školy do Ústí nad Labem nebo o připojení k pražské německé technice (*K. k. Deutsche Technische Hochschule in Prag*).

Po vzniku samostatné ČSR však pocítili profesori VŠB malost příbramské periferie a sami se usilovně (leč neúspěšně) snažili vyměnit příbramské provizorium za definitivní přeložení

¹ Ta byla založena jako Báňské učiliště, v roce 1865 povýšena na Báňskou akademii a teprve v roce 1904 získala jméno Vysoká škola báňská.

školy do Prahy. Využili k tomu každé vhodné příležitosti; za působení profesora matematiky a deskriptivní geometrie Františka Čuříka v rektorské funkci to bylo zejména jmenování prezidenta T. G. Masaryka čestným doktorem VŠB v roce 1924 a oslavy desetiletého výročí vzniku ČSR v roce 1928.

Ve víru složitých válečných okolností musela škola v roce 1939 přerušit svou činnost. Její profesori čerpali nucenou dovolenou a studenti byli většinou totálně nasazeni v průmyslových podnicích třetí říše. Po skončení války bylo příbramské období VŠB ukončeno příkazem „shora“ a škola byla i přes nesouhlas profesorského sboru přestěhována do Ostravy.

2. Matematika na VŠB za Rakouska-Uherska: nepřízeň vídeňské vlády

Prímá předchůdkyně VŠB byla v Příbrami založena již 23. 1. 1849 jako Báňské učiliště (*Montanische Lehranstalt*). Zároveň byla založena „sesterská“ škola ve štýrském Leobenu, ovšem narozdíl od ní bylo studium v Příbrami až do roku 1895 jen dvouleté (jeden rok kurs hornický a druhý rok kurs hutnický), orientované převážně prakticky. Jeho základem byla cvičení v laboratořích, kreslírňe a práce přímo v závodech. Tedy matematika se zde zatím nevyučovala, ovšem zájemci o báňské studium museli před přijetím absolvovat všeobecně-teoretické studium na některé univerzitě nebo technice v Habsburské monarchii: univerzitě ve Vídni, Praze, či Lvově nebo technice v Praze, Brně, či Štýrském Hradci.²

Na počátku 60. let byla výuka na báňských učilištích reorganizována. Byl vydán společný výukový plán, ve kterém se kladl důraz na teoretické a vědecké základy studia a který počítal se zřízením dvouletého přípravného kursu. Fakticky však bylo rozšířeno jen leobenské učiliště, v Příbrami musel být přípravný kurs zajištěn stávajícími silami. Kvůli naprostému nedostatku prostor však muselo být zavedení přípravného kursu v Příbrami odloženo. Podmínky pro rozšíření studia byly připraveny až v roce 1865, kdy byla příbramská škola skutečně povýšena na c. k. báňskou akademii (*k. k. Bergakademie*), ovšem pouze formálně: zřízení přípravného kurzu bylo totiž odloženo a o rok později dokonce zrušeno.³ Z archivních dokumentů vyplývá, že tvrzení P. Šišmy „*přípravný dvouletý kurz na báňské akademii v Příbrami byl zřízen v roce 1861/62 a v prvním ročníku zde byla vyučována vyšší matematika*“,⁴ a podobné tvrzení M. Bečvářové „*v Příbrami běžel obdobný dvouletý přípravný kurz jen v letech 1861/62 až 1865/66*“,⁵ založená na citaci ze vzpomínkové monografie J. Hrabáka [6], jsou až příliš optimistické.

Následně prošla příbramská akademie krizí: výrazně klesl počet posluchačů a uvažovalo se o jejím zrušení, respektive přeložení do Vídně. Už bylo dokonce rozhodnuto o centralizaci báňské výuky a zřízení Ústřední vysoké školy báňské a hutní ve Vídni, zároveň bylo rozhodnuto vybudovat pro tuto školu novostavbu. Hospodářská krize v roce 1873 však zabránila realizaci těchto plánů.⁶ Ovšem následovaly další pokusy o sloučení akademií včetně jejich přesunutí do Vídně: v roce 1901 byl návrh zdůvodňován poklesem významu příbramského revíru v důsledku snížení cen stříbra. Profesorský sbor argumentoval poukazem

² Nedalo se očekávat, že bude škola ihned kompletní technikou, byly totiž reorganizovány a rozšířeny výukové plány existujících polytechnik. Například v Praze byly zřízeny čtyři nové profesury: pro vyšší matematiku, deskriptivní geometrii, analytickou chemii a paleontologii (viz Velflík V.: *Dějiny technického učení v Praze*, I. díl (Praha 1906), s. 336, cit. via Majer [8], s. 85), a také byla založena nová technika v Brně viz Šišma [13], s. 11–14 a 52–55.

³ Podrobněji viz Majer [8], s. 91–94.

⁴ Šišma [13], s. 54.

⁵ Bečvářová [1], s. 81.

⁶ Srov. Majer [8], s. 102–105.

na 75% podíl českých zemí na veškeré báňské produkci monarchie a jako kompromisní řešení poprvé navrhl, aby byla škola přeložena z Příbrami do Prahy.⁷

Přes velmi rychlý hospodářský rozvoj českých zemí od druhé poloviny 70. let se situace na příbramské akademii zlepšovala jen pomalu. Profesorský sbor si musel své požadavky tvrdě vybojovat, opíral se přitom o četné intervence významných osobností, lokálních obchodních komor nebo hornických spolků. Jen stále ostřejší tón těchto proklamací pomáhal požadavky prosadit. K reformě báňského školství tak došlo až v 90. letech 19. století, a to v důsledku série důlních neštěstí. To vyprovokovalo vídeňskou vládu k přijetí tzv. zákona o závodních (*Betriebsleitergesetz*) v prosinci 1893. Zákon totiž zahrnoval požadavek na montánní vzdělání a praxi vedoucích úředníků ve státních, ale i v soukromých dolech, což zvýšilo zájem o báňské vzdělání. Vzhledem k přeplněnosti leobenského přípravného kursu bylo potřeba doplnit příbramskou báňskou akademii, aby se nápor studentů rozdělil mezi dvě školy.

Rozhodování vídeňské vlády v této situaci urychlila nabídka příbramské městské rady, která dala akademii bezplatně k dispozici budovu arcibiskupského studentského konviktu. Po její urychlené adaptaci byl v zimním běhu roku 1894 stávajícími silami (prof. V. Káš, prof. A. Hofmann a asistent L. Kirschner) provizorně realizován první ročník přípravného běhu. Následně byl dvouletý přípravný kurs prozatímně povolen a v zápětí byl akademii přiznán statut vysoké školy (od školního roku 1895/1896).⁸

Reorganizace školy v letech 1895–1904

K doplnění příbramské akademie došlo na základě ministerského výnosu a také vydáním nového vysokoškolského statutu. Dosavadní učební plán se rozšířil o dva roky přípravného kursu, který kromě matematiky, fyziky, deskriptivní a praktické geometrie zahrnoval také technickou mechaniku, technické a situační kreslení, strojírenství, mineralogii, geologii, paleontologii a chemii. Dále byly zavedeny státní zkoušky a místo dosavadního ředitele vedl nově školu rektor volený profesorským sborem.

V osnovách byla vyšší matematika zastoupena 4 hodinami přednášek za týden v zimním i letním běhu (semestru) prvního ročníku. Přednášky byly doplněny cvičením v rozsahu dvou hodin týdně v zimním běhu a jedné hodiny týdně v letním běhu.⁹ Fyzika byla zastoupena také 4 hodinami přednášek v zimním i letním běhu, ovšem bez cvičení,¹⁰ deskriptivní geometrii byly věnovány 3 hodiny přednášek a 3 hodiny konstruktivních cvičení (opět v letním i zimním běhu).¹¹

V souvislosti se zavedením přípravného kurzu byli jmenováni tři noví prozatímní docenti. Pro matematiku a fyziku jím byl tehdy 33-letý Josef Theurer, dříve asistent profesora Čenka Strouhala ve fyzikálním ústavu na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, jedna

⁷ Majer [8], s. 117.

⁸ Majer [8], s. 112, Schenk [11], s. 4., Hrabák [6], s. 130–151. Přesné data se u jednotlivých autorů liší, situace proto není zcela jasná.

⁹ Na programu byly „základy počtu diferenciálního a integrálního se zvláštním zřetelem k technicky důležitým problémům“, „rozvinování funkcí jedné a více proměnných v mocninové řady“, „extrémní a limitní hodnoty funkcí“, „užití analýzy k vyšetřování křivek rovinných a prostorových i křivých ploch.“ Dále „integrace nejdůležitějších diferenciálních rovnic 1. a 2. řádu“, „analytická geometrie v prostoru“ nebo „základy sférické trigonometrie“, viz Theurer [15], s. 18.

¹⁰ Na programu byla nauka o teple, nauka o záření, elektrofyzika, elektrodynamika a elektromagnetismus. Podrobněji viz Theurer [15], s. 18–19.

¹¹ Studenti se učili pracovat s různými ortogonálními projekcemi, zejména v kótovaném promítání a různých typech axonometrií. Studovaly se pravidelné mnohoúhelníky a mnohostěny, nauka o křivkách, kuželové, válcové, rotační a obalové plochy, průniky těles, střechy, vržené stíny a rýsování technických předmětů. Podrobněji viz Theurer [15], s. 20.

z nejméně výraznějších osobností VŠB v celé historii školy.¹² Prozatímním docentem pro deskriptivní a praktickou geometrii byl jmenován Josef Adamczik a třetím docentem byl August Harpf, který vyučoval chemii a průběhství.

Teprve po čtyřech letech provizoria, u příležitosti 50. výročí založení školy v roce 1899, byl přípravný kurs definitivně potvrzen.¹³ Až tehdy byli Josef Theurer a Josef Adamczik jmenováni mimořádnými profesory (k 24. 11. 1899). Od 5. listopadu 1902 pak byli řádnými profesory.

Josef Theurer si rychle získal respekt profesorského sboru: pustil se do budování moderního fyzikálního ústavu (po vzoru svého učitele), dokázal využít zkušenosti ze zahraniční studijní cesty do Curychu k zavedení přednášek z elektrotechniky, a tím položil základy elektrotechnického ústavu. Podílel se také na chystané reformě učebních plánů, pro školní rok 1903/4 byl zvolen rektorem akademie. Dále přednášel pojistnou matematiku, pro vyšší ročníky zavedl přednášky z vektorové analýzy.

V červenci 1904 byl schválen nový statut školy,¹⁴ který přinesl přejmenování akademie na Vysokou školu báňskou (*Montanische Hochschule*) a rozsáhlé změny ve výuce: posluchači již absolvovali jen jednu z větví, buď horní nebo hutní odbor (dvouletý) a museli složit dvě státní zkoušky: první po dvou letech z teoretických předmětů, druhou na konci studia ze svého oboru. Dále získala škola právo udělovat akademický titul doktora montánních věd (Dr. mont.).

Nový statut znamenal také zavedení struktury stolic (kateder), kterých bylo celkem 11. Matematika byla spojena s fyzikou, profesuru získal Josef Theurer, asistentem mu byl dr. Julius Suchý.¹⁵ Další teoretickou stolicí byla Stolice deskriptivní geometrie a geodesie, kam byli jmenováni mimořádný prof. Josef Adamczik a asistent ing. Viktor Melnitzky, který suploval výuku ve školním roce 1906/7.¹⁶ Poté byla stolice rozdělena a pro deskriptivní geometrii a stavitelství byl jmenován mimořádný profesor ing. Zdenko Josef Kral.¹⁷

Ve víru národnostních vášní (1904–1918)

Když byl VŠB v roce 1904 přiznán statut plnohodnotné vysoké školy, byl jejím prvním rektorem s právem užívat titul Magnificence profesor matematiky a fyziky Josef Theurer (rektorem byl již od roku 1903 a rektor byl zpravidla ve funkci dva roky).¹⁸ Znovu pak působil ve funkci rektora ještě v letech 1907–11, 1917–21, 1926–27, vždy ve zlomových okamžicích. Rektorská funkce byla sice více administrativní než v dnešní době (rektor měl totiž více méně jen předsedat zasedáním profesorského sboru a realizovat jeho usnesení), ale Theurer byl obrovskou autoritou, zejména protože dokázal řešit neshody a spory, což se ukázalo být velmi důležitou vlastností.

Statutem z roku 1904 se VŠB definitivně zařadila do systému vysokých škol a přestalo hrozit její zrušení. Situace se ovšem neuklidnila. Na povrch totiž vypluly do té doby latentní národnostní spory, a to nejen mezi zaměstnanci školy, studenty a občany Příbrami, ale i uvnitř

¹² Jeho osobnosti zatím nebyla v literatuře věnována dostatečná pozornost. Nejlepším zdrojem informací je velmi čtivě napsaný medailon z pera Josefa Fryše (Fryš [3], s. 56–73). Vzhledem k místy až oslavnému tónu a chybějícímu vědeckému aparátu jde však spíše o pokus připomenout Theurerovu osobnost, opravdu zevrubný a především kritický pohled zatím chybí.

¹³ Došlo k tomu císařským rozhodnutím z 28. září 1899, viz Theurer [15], s. 6.

¹⁴ Otiskl jej Theurer [15], s. 25–30.

¹⁵ Theurer [15], s. 308.

¹⁶ Josef Adamczik totiž na počátku školního roku 1906/7 odešel na německou techniku do Prahy, viz Theurer [15], s. 60.

¹⁷ Ten se stal roku 1911 řádným profesorem a působil v Příbrami až do roku 1919, kdy také odešel na německou techniku do Prahy, viz Theurer [15], s. 309–310.

¹⁸ Za dary montánních spolků v Praze a Plzni pořídil zlatý rektorský řetěz s přívěsnou medailí, na které byly vyobrazeny hornické symboly a podobizna císaře Františka Josefa I., viz Schejbal [10], s. 19.

profesorského sboru. Tyto spory se nejostřeji projevily ve čtyřech pokusech o přestěhování školy, tzv. „překládacích akcích“ z let 1909–1917,¹⁹ kdy musel Josef Theurer v čele českých profesorů VŠB odrazit snahy o přeložení školy do Ústí nad Labem nebo o připojení k německé technice v Praze. K pochopení situace je potřeba upozornit, že na VŠB byla převaha českých studentů i profesorů,²⁰ ovšem jako úřední, vyučovací a dorozumívací řeč byla používána němčina. Mimo školu, v Příbrami a v báňských závodech příbramského revíru, byla také český mluvícího obyvatelstva většina.

První pokus o přestěhování VŠB začal 30. ledna 1909 novinovou kampaní v denním tisku. Příbram byla kvůli neexistenci německého školství a kultury, ale zejména kvůli tomu, že „obyvatelstvo jest nepřátelského smýšlení proti všemu německému“ označena za město pro studenty VŠB nevhodné, němečtí studenti měli být napadáni a všemožně bojkotováni a jedinou pomocí mělo být přeložení školy do některého z německých měst v severních Čechách.²¹

Druhý pokus (v listopadu 1912) vznikl kvůli jmenování nových profesorů, z nichž byli dva Češi a dva Němci. Jako záminka posloužila drobná pouliční rvačka českých a německých studentů po tzv. skoku přes kůži. V tisku se mluvilo o „krvavých excesech“ na půdě školy, ale celá kauza byla rychle smetena ze stolu.

Na počátku roku 1914 publikoval profesor deskriptivní geometrie a stavitelství Zdenko Josef Kral návrh na rozdělení školy na německou a českou část a přeložení německé části (včetně knihovny a veškerých sbírek) do Ústí n. L. nebo Mostu.²² Když to nevyšlo, navrhl na schůzi profesorského sboru v březnu 1914 přiřazení obou částí VŠB k české, resp. německé technice v Praze. Věc se dostala až na ministerstvo veřejných prací, které však trvalo na zachování samostatnosti vysokých škol báňských. Začátek války pak učinil všechny tyto pokusy bezpředmětnými.

Podle Theurera přinesla však nejprudší spory až čtvrtá „překládací akce“ z roku 1917. Na návrh brněnské německé techniky měly být báňské akademie zrušeny a připojeny k technikám nebo dokonce jen k jediné technice, a to vídeňské.²³ V zápětí propukl další velký spor, a sice o volbu nového rektora. Němečtí profesori požadovali, aby se v rektorské funkci střídal profesor český a německý, ovšem spojili tento oprávněný požadavek s několika dalšími pro české profesory nepřijatelnými požadavky, a tak spor trval celý podzim 1917.²⁴

Pod vlivem neustále se opakujících snah o přestěhování VŠB nedocházelo v Příbrami k rozšiřování prostorových kapacit a prováděly se jen nejnutnější opravy stávajících budov. To jen zvyšovalo pocit provizornosti dosavadního řešení a snižovalo chuť profesorů (zejména pro odborné předměty) opravdově budovat svůj obor ve stávajících poměrech.

¹⁹ O těchto sporech jsme detailně informováni díky pamětnímu spisu *Památník Vysoké školy báňské v Příbrami za leta od 1899 do 1924* z pera očitého svědka a aktéra těchto událostí Josefa Theurera, viz Theurer [15], s. 75–86, 97–100, 108–120 a 126–132. Památník je důležitým pramenem pro poznání situace na VŠB, je ale v těchto partiích zcela pochopitelně tendenční.

²⁰ Poměrné zastoupení německých studentů však postupně rostlo, ze zhruba pětiny počtu českých studentů na počátku 20. století až na zhruba dvě třetiny počtu českých studentů těsně před první světovou válkou. Přesné počty srov. např. Theurer [15], s. 357–359. V profesorském sboru měli Češi jen velmi těsnou většinu a před válkou se poměr dokonce nakrátko vyrovnal (Theurer [15], s. 113).

²¹ Viz Theurer [15], s. 75–86. Ústrky, na které si němečtí studenti stěžovali, byly někdy až úsměvné. Například se na bojkotu měli podílet i státní úředníci, kteří „deputativně hrozili kavárníkům abstinencí budou-li odebírat německé časopisy,“ *Die deutschen Montanhochschüler in Przibram*, *Prager Tageblatt*, 10. 2. 1909, cit. via Theurer [15], s. 76.

²² Z. J. Kral, *Die Przibramer Hochschulfrage*, *Deutsche Hochschulstimmen aus der Ostmark* 6 (1914) (3–4), 5. února 1914, cit. via Theurer [15], s. 108.

²³ Theurer [15], s. 126 a Šebesta [12], s. 284.

²⁴ Theurer [15], s. 132–166.

3. VŠB za první republiky: snahy o přestěhování do Prahy

Již den po vyhlášení samostatnosti, 29. 10. 1918, zasedal profesorský sbor. Profesori VŠB se pokusili využít změny politické situace k výměně příbramské periferie a provizorního umístění školy v pronajatých budovách za definitivní přeložení školy (se zachováním plné samostatnosti) do Prahy. Vydali proto *Pamětní spis, obsahující požadavky českých profesorů v příčině budoucího upravení této školy*.²⁵ To se však setkalo s nesouhlasem příbramské městské rady, ale především s nesouhlasem ministerstva školství a národní osvěty,²⁶ proto se požadavek na přestěhování stále opakuje při každé vhodné příležitosti až do roku 1938.

Rektorem byl až do roku 1921 Josef Theurer, který „r. 1918 a 1919 vypracoval takřka sám (se 2 kolegy pouze) celou reorganizaci vysoké školy báňské s vynaložením všech sil svých a nezbaje nebezpečí přepracování; výsledkem bylo zřízení nových stolic, rozšíření a specialisování přednášek, a last not least to, že zavedena veskrze vyučovací řeč česká.“²⁷

Jako úřední řeč byla čeština zavedena velmi rychle, ovšem vyučovacím jazykem, stejně jako jednacím jazykem zasedání profesorského sboru byla prozatím ponechána němčina.²⁸ Český vyučovací jazyk pak byl zaveden výnosem ministerstva školství a národní osvěty z 11. srpna 1919. Až do školního roku 1922/23 však existovaly paralelní německé přednášky a navíc byl na německé technice v Praze zřízen dvouletý přípravný běh.²⁹

Zmíněná reorganizace se projevila ve výuce od školního roku 1919/1920. Hornický a hutnický kurs se oddělily již od prvního ročníku, a to s přepracovanými osnovami. Při reorganizaci stolic (přitom přibylo 6 profesur) se fyzika osamostatnila (profesorem byl nadále Josef Theurer, adjunktem dr. Václav Šebesta a pomocnou silou Jan Makarius) a matematika byla sloučena s deskriptivní geometrií. Stolicí obdržel nově jmenovaný mimořádný profesor František Čuřík (1876–1944),³⁰ jeho asistenty byli Jaroslav Boháč a Pavel Potužák. Stoliče geodesie byla připojena k důlnímu měřičství.³¹

Asistenti se ale v krátkých intervalech (zhruba po dvou až čtyřech letech) měnili, asistentské místo totiž nepřinášelo ani existenční jistotu ani velkou naději na služební postup.³²

Roku 1924 vstoupil v platnost nový výukový program, ve kterém se projevil kvalitativní skok ve vývoji báňských věd. J. Majer upozornil na to, že: „v té době doznaly prvního uplatnění matematické metody v hornictví, analytická geometrie prostoru i sférická

²⁵ Krom samotného přesunutí školy požadovali zejména vhodnou budovu v Praze, dotace na knihovnu, sbírky a laboratoře, doplnění stolic a úpravu studijního plánu. Spis otiskl Theurer [15], s. 184–192.

²⁶ Pod které byla škola přičleněna až 28. 11. 1918. Profesorský sbor VŠB proti tomu podal ostrý protest, škola byla totiž tradičně (již od založení) spravována ministerstvem, do jehož působnosti spadalo hornictví a hutnictví. Za Rakouska-Uherska to bylo vídeňské ministerstvo orby a od 15. 11. 1918 pražské ministerstvo veřejných prací, viz Theurer [15], s. 183 nebo Čuřík [2], s. 477. Schejbal [10], s. 21 není zcela přesný.

²⁷ Šebesta [12], s. 284.

²⁸ Rektor Theurer si byl vědom velkých komplikací, které by přineslo okamžité a úplné zavedení češtiny, ovšem zdůraznil také vůli „šetřiti národních citů svých německých kolegů“, Theurer [15], s. 176nn.

²⁹ Schejbal [10], s. 21, Čuřík [2], s. 477

³⁰ Čuřík byl dříve profesorem c. k. státní průmyslové školy v Praze a asistentem na c. k. České vysoké škole technické v Praze. V letech 1908–9 (po smrti profesora A. Pánka) suploval jeho výuku matematiky a na asistentském místě zůstal až do konce první světové války, viz Bečvářová [1], s. 45. Od srpna 1919 byl ředitelem Střednej priemyselnej školy spojovej techniky v Banskej Bystrici. Dne 13. ledna 1920 byl jmenován mimořádným profesorem matematiky a deskriptivní geometrie na VŠB. Dekretem prezidenta republiky z 18. července 1921 pak byl jmenován profesorem řádným, viz Archiv VŠB, F. Čuřík, osobní složka.

³¹ Theurer [15], s. 308–310.

³² Proto se asistenti snažili získat mnohem prestižnější a lépe placená místa středoškolských profesorů. Tak to udělal například také pozdější profesor VŠB Václav Štěpánský, viz níže pozn. 40.

*trigonometrie, v technických fyzikálních oborech zejména statika a technická aerodynamika,...*³³ Učební osnova z matematiky doznala na první pohled jen drobných změn, ovšem zdvojnásobil se počet hodin cvičení,³⁴ tedy i hloubka probírané látky. Navíc byla do třetího ročníku zařazena přednáška z počtu vyrovnávacího, neboli metody nejmenších čtverců. Profesori VŠB také postupně vydávali pro své přednášky učebnice v češtině, učebnice pro vyšší matematiku napsal prof. ing. dr. František Čuřík.³⁵

Profesorský sbor stále (a oprávněně) považoval umístění školy za provizorium: ve většině budov byla VŠB jen v nájmu, mnohé z nich nevyhovovaly a situace se zlepšovala jen velmi pomalu.³⁶ V roce 1924 byl jmenován president T.G. Masaryk čestným doktorem VŠB. Přestože byl v té době rektorem prof. Čuřík, roli slavnostního řečníka při promoci převzal prof. Theurer. Ve své řeči opět zopakoval požadavek na přestěhování do Prahy, a to jako samostatné školy mimo ČVUT. Přitom argumentoval nejen stísněností prostor a celkově nevyhovujícím stavem budov, ale i úpadkem příbramského dolování. Nakonec připomenul, že již byly dokonce zahájeny přípravy k projektu stavbu nové budovy VŠB v Praze-Dejvicích.

Stěhování bylo s poukazem na ostrý nesouhlas příbramské městské rady stále odsouváno. Jednou z dalších příležitostí k prosazení přestěhování – vzhledem k blížící se hospodářské krizi poslední opravdu reálnou příležitostí – byly oslavy 10. výročí vzniku ČSR a o několik měsíců později oslavy 80. výročí založení VŠB. V té době byl opět rektorem prof. Čuřík, který mimo jiné propagoval přeložení VŠB v odborném tisku.³⁷

Příbramská městská rada vždy argumentovala špatnou hospodářskou situací ve městě, dokládala jak vzorně se o školu stará, upozorňovala na nákladnost projektu stěhování a výstavby nové budovy a konečně nabízela také investice k dobudování stávajících budov VŠB. Finanční náročnost nakonec rozhodla o odložení celé akce na neurčito, a to i přes týdenní stávku posluchačů VŠB. Poslední náznak pokusu o přeložení do Prahy proběhl v roce 1933, kdy působila na Příbramsku tzv. *úsporná komise*, která se mj. zabývala možností připojení VŠB k ČVUT. To však nebylo únosné ani pro příbramské radní, ani pro profesory VŠB. Navíc by se stěhováním nešetřilo, ale naopak by to znamenalo velké výdaje.³⁸

Za hospodářské krize prudce poklesl počet posluchačů VŠB, a to zejména v prvních ročnících. Zhoršila se sociální situace studentů, kteří si krom školného museli platit zkušební taxy, vložné do laboratorních cvičení, povinné exkurze a další. Naštěstí fungovalo mnoho stipendijních fondů, ze kterých mohli výborní, ale méně majetní studenti čerpat.³⁹ Úsporná opatření se tvrdě dotkla také asistentův míst a platů asistentů.⁴⁰ Navíc se zhoršily možnosti uplatnění absolventů VŠB. Profesorský sbor těžce nesl, že německé správy horních a hutních společností dávaly přednost inženýrům německé národnosti, kteří vystudovali ve Freibergu,

³³ Majer [8], s. 124. Analytická geometrie a sférická trigonometrie však byly v osnovách již od roku 1895, viz např. Theurer [15], s. 18.

³⁴ Theurer [15], s. 18 a 267.

³⁵ Čuřík připravil druhé vydání svých starších učebnic *Základy vyšší matematiky*, díl I. (Česká matice technická, Praha: 1923₂) 149 s., díl II. *Počet integrální* (Česká matice technická, Praha: 1918, 1930₂) 176 s. a učebnici *Počet vyrovnávací: Methoda nejmenších čtverců v nauce a užití* (Česká matice technická, Praha, 1936) 248 s.

³⁶ Tak tomu bylo například u dvakrát za sebou přestěhovaných hutnických laboratoří: „*Náprava bude zjednána projektovanou provizorní budovou hutnických laboratoří, jež má býti postavena u hřbitova; avšak přes jednání 1½ roku trvající nebylo dodnes hnuto motykou,*“ Čuřík [2], s. 478.

³⁷ Např. Hornickém věstníku a hornických a hutnických listech, viz namátkou Čuřík [2].

³⁸ Celý průběh sporů podrobně sledoval Hofmann [5]. Srov. také dobové komentáře v Theurer [15] a Čuřík [2].

³⁹ Jednalo se především o Masarykův stipendijní fond, Theurerův a Havránkův fond, Hrabákův exkurzní fond, Studentské nadání profesorského sboru VŠB, fond Správního sboru báňských a hutních inženýrů nebo fondy Svazu čs. horních a hutních inženýrů, viz Schejbal [10], s. 27.

⁴⁰ V té době vyměnil asistentké místo na VŠB za místo prozatímního profesora na reálném gymnáziu v Jaroměři také pozdější profesor matematiky na VŠB Václav Štěpánský (1905–1980), viz Schejbal [10], s. 141–142 nebo Archiv VŠB, Václav Štěpánský, osobní výkaz.

Leobenu nebo Šoproni. Profesori VŠB se proto snažili bránit nostrifikaci jejich diplomů, ale také udržovat a pěstovat užší vztahy s Francií a kontakty v rámci Malé dohody.⁴¹

Vývoj VŠB za první republiky tedy rozhodně nebyl idylický. Náladu v profesorském sboru můžeme odušit z omluvenky profesora obecného strojíctví Václava Cibuše, který svou nepřítomnost na schůzi sboru 5. února 1935 omlouvá takto: „*Jsem již delší dobu nemocen a musím se varovati co možná nejvíce každého rozčilení, o jaké ve schůzích našich bývá téměř vždy postaráno.*“⁴²

4. Specifika vývoje VŠB v letech 1938–1945

Mnichovským diktátem z 29. září 1938 byla Československu sebrána významná část průmyslově bohatých pohraničních území. Profesori VŠB museli proto obhajovat právo školy na existenci v okleštěné republice bez velké části dolů a průmyslových závodů, na druhou stranu se ale také pokusili využít změny poměrů k prosazení přestěhování do Prahy.⁴³ Věřili totiž, že získají budovy po německých školách (počítali totiž s jejich přesunem do tzv. zabraného území, nejspíše Liberce). K ničemu takovému ovšem nakonec nedošlo a výuka ve školním roce 1938/39 proběhla v Příbrami.

Začátkem listopadu 1939 si škola připomínala 90 let své existence, oslavy výročí však vzhledem k začátku války a pražským demonstracím nemohly proběhnout. Školní rok 1939/1940 sice na počátku října relativně normálně začal, ovšem výuka byla záhy přerušena. Dne 28. 10 1939, při výročí vzniku republiky, totiž došlo k demonstracím proti okupaci. Ty byly potlačeny jen za cenu několika mrtvých. Při pohřbu Jana Opletala 15. 11. 1939 došlo k dalším demonstracím a provokacím. O dva dny později, 17. 11. 1939 toho okupační správa využila, obsadila české vysoké školy a prozatímne je na tři roky uzavřela.⁴⁴ Do konce roku 1939 mohli však zaměstnanci VŠB docházet do školy. Mnozí z nich projeví osobní statečnost při záchraně knihovního fondu, některých přístrojů a části zásob platiny.

Při obsazování kolejí vysokých škol byli podle předem připraveného plánu zatýkáni vytipovaní vůdci studentů, zejména představitelé studentských spolků a funkcionáři politických stran. Celkem bylo zatčeno více než tisíc studentů. V Příbrami však byla situace specifická. Zaprvé tam nebyly koleje, které by mohly jednotky SS obsadit, zadruhé byla VŠB jedinou školou ležící „na periferii“, a toho okupanti bohužel dokonale využili. Vzhledem k tomu, že se do Příbrami včas nedostaly informace o zatýkání, mohli 17. listopadu ráno prostě předvolat vedení školy a 15 studentských funkcionářů spolků Ostravan, Prokop, Carbonie, Elipsa a Spolku posluchačů hutního inženýrství na okresní hejtmanství. Vedení školy tam bylo informováno o uzavření VŠB, studenti byli zatčeni a odvezeni do pankrácké věznice v Praze. Později byli převezeni do Drážďan a nakonec uvězněni v koncentračním táboře Sachsenhausen. Na základě opakovaných přímluv prezidenta Háchy byli studenti postupně propouštěni, první z nich již před Vánoci 1939, poslední až v roce 1943.

⁴¹ O politickém rozhledu profesorů svědčí diskuse o programu plánovaných exkurzí v roce 1938, kdy prof. Čuřík varuje před exkurzí do německých dolů, viz ZA Opava, fond VŠB, Zápisy ze schůzí prof. sboru, rok 1938, inv. č. 19, ale také volba čestných doktorů VŠB. V únoru 1938 obdrželi doktorát presidenti ČSR E. Beneš a Francie A. Lebrun, který byl vzděláním montanista. Ti měli podpořit kontakty na Francii a např. usnadnit absolventům uplatnění v zahraničí, viz Schejbal [10], s. 34.

⁴² ZA Opava, fond VŠB, Zápisy ze schůzí prof. sboru, rok 1934–35, inv. č. 16.

⁴³ Viz provolání profesorů VŠB z 19. 10. 1938 otištěné např. v Schejbal [10], s. 36.

⁴⁴ K průběhu 17. listopadu 1939 existuje bohatá literatura (J. Leikert, T. Pasák, J. Gebhart, a další), viz např. Leikert J.: *Černý pátek sedmnáctého listopadu* (UK, Praha, 2001). Šorfová [14], s. 74–79, líčí specifika situace studentů VŠB bez kritického odstupu od politických proklamací, navíc s drobnými chybami. Srov. také Velfl J.: 17. listopad 1939 na Vysoké škole báňské v Příbrami, in: *Sborník symposia Hornická Příbram ve vědě a technice* (Příbram 1989) s. 23–34.

Po uzavření českých vysokých škol byli profesori starší 65 let penzionováni, mladší profesori byli odesláni na dovolenou s čekatelným, docenti a asistenti byli umístěni na středních školách nebo ve výrobní praxi. Studenti se snažili najít si zaměstnání, aby se vyhnuli totálnímu nasazení v Říši.

Od počátku roku 1944 sloužila škola válečnému výzkumu, její budovy a vybavení bylo dáno k dispozici výzkumnému ústavu podniku Waffenunion-Skoda-Brünn GmbH,⁴⁵ který byl založen již v říjnu 1942, ale jeho zprovoznění se protahovalo. Ústav se zabýval vývojem raketových zbraní a zaměstnával také mnoho Čechů, mezi nimi i bývalé zřizence a profesory VŠB. Jediný profesor matematiky ing. dr. F. Čuřík zvolil raději 7. 6. 1944 sebevraždu, než aby se zapojil do spolupráce s fašisty.⁴⁶

5. Závěr: přesun do Ostravy

Profesorský sbor VŠB v Příbrami, který se sešel již dne 24. 5. 1945, poprvé po šesti letech, ihned začal s nezbytnými přípravnými pracemi k zahájení vysokoškolských přednášek ve všech školních ročnících v co nejkratší době. Zápis studentů proběhl ve dnech 4.–6. 6. 1945, zápis nových studentů do prvního studijního ročníku nebyl však tehdy prozatím proveden.⁴⁷

Dne 11. 6. měl začít zkrácený letní semestr. Prvořadým úkolem bylo doplnit profesorský sbor, zejména v odborných hornických specializacích. Tím byl pověřen prof. dr. J. Jičínský. V konkursu na místo uprázdněné smrtí prof. Čuříka uspěl Milan Mikan (1892–1968), který byl k 1. 10. 1945 jmenován profesorem matematiky a deskriptivní geometrie a přednostou ústavu.⁴⁸ Jeho asistentem se stal dr. Václav Štěpánský.⁴⁹

Podle usnesení čs. vlády a na základě dekretu prezidenta republiky z 8. 9. 1945 byla VŠB přeložena z Příbrami do Moravské Ostravy.⁵⁰ Profesorský sbor proti tomu protestoval (a zopakoval požadavek na přestěhování do Prahy), ale rozhodnutí ministra Z. Nejedlého zvrátit nemohl. Profesori byli nakonec donuceni podepsat, že s přesunem souhlasí, ale na nátlak kolegů hlasují proti.⁵¹

Zápis studentů do prvního ročníku byl proveden již v Ostravě, a to 18.–20. 10. 1945. Výuka zimního semestru studijního roku 1945/1946 byla v Ostravě zahájena v listopadu 1945. Celkově studovalo 170 posluchačů hutnického a 251 posluchačů hornického oboru, jednalo se o nejvyšší počet studentů v dosavadní historii školy.

⁴⁵ To byla holdingová společnost Škodových závodů v Plzni, brněnské zbrojovky, Optikotechny a později také Explosie sdružená v rámci koncernu Reichswerke Hermann Göring, viz Pajer [9], s. 155.

⁴⁶ Pajer [9], s. 158. Na mnoha místech bývá chybně uvedeno, že ústav vyvíjel rakety V2. Naopak šéf příbramského výzkumu Rolf Engel byl oponentem vojenského velitele Peenemünde Waltera Dornbergera, který raketu V2 dokončil.

⁴⁷ Schenk [11], s. 9.

⁴⁸ V roce 1928 byl na ČVUT promován doktorem technických věd, v roce 1933 se tam habilitoval a o rok později mu byla habilitace přenesena i na Karlovu univerzitu. Po uzavření vysokých škol působil na Vyšší průmyslové škole v Praze 16, viz konkursní řízení na místo profesora matematiky, Archiv VŠB, Zápisy ze schůzí prof. sboru, rok 1945–46, inv. č. 21 nebo Havlíček [4].

⁴⁹ Viz Schejbal [10], s. 141, 153–155, nebo nekrolog Lániček J.: Za profesorem Václavem Štěpánským, *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie* 26 (1981), s. 52–53. Je zajímavé, že se Štěpánský až do března 1950 své pozice středoškolského profesora nevzdal (archiv VŠB, V. Štěpánský, osobní výkaz, s. 6). Díky bohatému materiálu v archivu VŠB budeme jeho osobnosti věnovat pozornost v dalším připravovaném článku. Obraz, který můžeme získat z literatury je totiž potřeba doplnit a zpřesnit.

⁵⁰ Dekret prezidenta republiky č. 69/1945 ze dne 8. září 1945 o přeložení vysoké školy báňské z Příbramě do Moravské Ostravy. Sbirka zákonů a nařízení ČSR, částka 31 ze dne 20. 9. 1945, č. 69, s. 117, k dispozici online, viz <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=31>

⁵¹ Archiv VŠB, Zápisy ze schůzí prof. sboru, rok 1945–46, inv. č. 21.

Hodnocení přesunu VŠB do Ostravy dlouho podléhalo politické objednávce, například v inventáři k fondu VŠB z roku 1962 se píše: „*Je velkou zásluhou KSČ a jejich vedoucích činitelů, že objevili v Ostravě skvělé perspektivy pro další rozvoj VŠB a správně odhadli, že v Ostravě lze nejlépe zajistit přiblížení školy dolům a hutním provozům a zabezpečit, aby budoucí báňští inženýři co nejvíce vycházeli z rodin horníků a hutníků.*“⁵² Ostrava bylo jistě větší město než Příbram, mělo moderní doly a hutě, studenti tam mohli žít „v sepečetí s rodinami dělníků“, šlo však o rozhodnutí politické, nikoliv systematické. Také bylo totálně nepřipravené a prodloužilo provizorium, ve kterém se VŠB nacházela, o dalších třicet let. Nakonec se ještě zvýšila vzdálenost VŠB od centra a dodnes je vnímána jako škola na periferii, což vadilo profesorům VŠB již v roce 1918.

Na druhou stranu VŠB většinu těchto problémů překonala a velmi se zasloužila o rozvoj regionu. V tomto ohledu se situace stále zlepšuje, a proto můžeme na změnu sídla VŠB v roce 1945 nazírat jako na velmi dobrou investici do rozvoje moravskoslezského regionu.

Prameny a literatura

- [1] Bečvářová M.: *Česká matematická komunita 1848–1918*. (Matfyzpress, Praha, 2008) 360 s.
- [2] Čuřík F.: Vysoká škola báňská v prvním desetiletí republiky, *Hornický věstník a hornické a hutnické listy* **10** (1928) (41) 477–479.
- [3] Fryš J.: Josef Theurer, in: *Dvanáct osudů dvou staletí* (Příbram, 2006), s. 56–73.
- [4] Havlíček K.: Šedesát pět let profesora Milana Mikana, *Časopis pro pěstování matematiky* **82** (1957) 497–499.
- [5] Hofmann G.: Snahy o přeložení VŠB do Prahy ve 20. a 30. letech 20. století, in: *Symposium pracovníků báňského průmyslu Hornická Příbram ve vědě a technice. Sekce Tradice těžby příbramského rudního revíru* (Praha, 1978) s. 179–189.
- [6] Hrabák J.: *Gedenkbuch zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes der k. k. Bergakademie Příbram 1849 bis 1899* (Verlag der k. k. Bergakademie, Příbram, 1899) 265 s.
- [7] Lukaščík J.: K dějinám vysokého báňského školství v našich zemích – Vysoká škola báňská v Ostravě, In: R. Jirkovský a kol.: *110 let Vysoké školy báňské v Ostravě* (b.m.v, b.r.v., cca 1959). 70 s.
- [8] Majer J.: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami* (Příbram, 1984) 252 s.
- [9] Pajer M.: K vývoji a výrobě raketových zbraní v Příbrami v letech druhé světové války, *Podbrdsko* **13** (2006), s. 155–164.
- [10] Schejbal C. a kol.: *Historie a současnost báňského školství v českých zemích*. (Blesk, Ostrava 1996).
- [11] Schenk J.: *125. výročí založení Vysoké školy báňské v Příbrami 1849–1974*. (Příbram 1974) 16 s.
- [12] Šebesta V.: Prof. Dr. Josef Theurer, *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* **52** (1923), s. 283–286.
- [13] Šišma P.: *Matematika na německé technice v Brně* (Prometheus, Praha, 2002) 322 s.

⁵² Brzobohatý J. a Klos M.: *Vysoká škola báňská v Ostravě 1849–1945*, Prozatímní inventární seznam (ZA v Opavě, Opava 1962). s. 4.

- [14] Šorfová P.: Příbram a každodenní život jejích obyvatel v letech okupačních 1939–1945, Diplomová práce (Historický ústav PedF JČU v Českých Budějovicích, 2011), 197 s.
- [15] Theurer J.: *Památník Vysoké školy báňské v Příbrami za leta od 1899 do 1924, k 75letému jubileu trvání Vys. školy báňské* (VŠB, Prometheus a MŠaNO, Příbram, 1924). 427 s.
- [16] ZA Opava a archiv VŠB, fond Vysoká škola báňská v Ostravě.